

Anna OLEŃCZUK-PASZEL

REALIZACJA PROCESU BOLOŃSKIEGO W POLSCE A ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO*

REALIZATION OF THE BOLOGNA PROSESS IN POLAND AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Katedra Polityki Gospodarczej i Rynku, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin

Abstract. The Bologna proces has a great weight of the knowledge society development which is existing in European Higher Education Area and outside its borders. The domestic deeds, which are the effect of adaptation to the *acquis communautaire*, contribute to its provisions realization. Operations undertaken in Bologna process, using many-sided instruments, contribute to increasing of the education and its accompanying services quality.

Słowa kluczowe: europejski obszar szkolnictwa wyższego, jakość kształcenia, kapitał społeczny, proces boloński, system ECTS.

Key words: Bologna process, ECTS system, European Higher Education Area, human capital, quality of education.

WSTĘP

Kapitał społeczny, obejmujący zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami, jest niebagatelnym czynnikiem rozwoju gospodarczego. Wysoki poziom kapitału społecznego w bezpośredni sposób determinuje wykształcenie społeczeństwa wiedzy, czyli społeczeństwa kreatywnego, innowacyjnego, tolerancyjnego, otwartego na zmiany, zdolnego do wykształcenia trwałych więzi społecznych i ekonomicznych. Jedną z podstaw budowy takiego społeczeństwa są inwestycje w naukę, edukację i kulturę, rozumiane zarówno w kategoriach materialnych, jak i intelektualnych. Wymaga to zespolenia wysiłków budżetu państwa, przedsiębiorców, szkół i uczelni wyższych, a także umiejętnego wykorzystania środków unijnych, które powinny spowodować efekt synergii.

Ideę Europy wiedzy oraz społeczeństwa wiedzy postuluje proces boloński realizowany w 46 krajach europejskich. Jego celem jest zbliżenie szkolnictwa wyższego tych krajów, co ma doprowadzić do stworzenia i rozwoju europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego.

---

* Praca finansowana z grantu BW/IE/03/07.

Celem artykułu jest analiza etapów procesu bolońskiego i jego realizacji w Polsce w kontekście wpływu na rozwój kapitału społecznego.

MATERIAŁ I METODY

W postępowaniu badawczym wykorzystano dane ze źródeł wtórnych, a mianowicie z krajowej i zagranicznej literatury przedmiotu, głównie z artykułów, a także z aktualnych aktów prawnych i informacji udostępnianych na stronach Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W pracy posłużono się metodą analizy literatury oraz „metodą dokumentacyjną, która pozwoliła na wykorzystanie w badaniach informacji faktualnych, zgromadzonych wcześniej dla celów praktyki gospodarczej i utwalonych w odpowiednich dokumentach” (Stachak 1997, s.152). Poza tym wykorzystano metody analiz i porównań, a do prezentacji wyników – metodę graficzną.

WYNIKI I DYSKUSJA

Dynamiczny rozwój szkolnictwa wyższego nastąpił po II wojnie światowej. Wtedy wzrosła również rola nauki. W Europie funkcjonowały różne modele szkolnictwa wyższego. Aby wypracować wspólny model, państwa europejskie przeprowadziły jego diagnozę. Wykazała ona dynamiczny wzrost wskaźnika scholaryzacji, znaczący wzrost kosztów kształcenia oraz niskie nakłady finansowe na badania naukowe. Po przeprowadzeniu tej diagnozy w 1998 r. w Paryżu opracowano Deklarację sorbońską (Sorbonne Joint Declaration 1998). Podkreślono w niej centralną rolę uniwersytetów w rozwoju europejskiego obszaru kulturalnego, znaczenie stworzenia europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego jako kluczowego kierunku służącego promowaniu mobilności obywateli, możliwości zatrudniania oraz ogólnego rozwoju kontynentu. Ministrowie edukacji państw członkowskich Unii zobowiązali się także do konsultowania inicjatyw ustawodawczych w zakresie szkolnictwa wyższego i wspólnego podejmowania niektórych działań w tym zakresie.

W 1999 r. w Bolonii 29 ministrów edukacji państw europejskich, potwierdzając swoje poparcie dla ogólnych zasad podanych w Deklaracji sorbońskiej, podpisało tekst Deklaracji bolońskiej (The Bologna Declaration 1999). Stworzyła ona podstawy organizacji szkolnictwa wyższego w państwach członkowskich UE w taki sposób, aby do 2010 roku powstał europejski obszar szkolnictwa wyższego.

Postanowienia Deklaracji bolońskiej oraz kolejnych konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego zaprezentowano w tab.1.

Realizacja procesu bolońskiego w Polsce dokonuje się poprzez powoływanie do życia kolejnych aktów prawnych regulujących powstanie i rozwój polskiej części w europejskim obszarze szkolnictwa wyższego.

Tabela 1. Etapy procesu bolońskiego

Deklaracja bolońska z 1999 r.	Komunikat z Pragi z 2001 r.	Komunikat z Berlina z 2003 r.	Komunikat z Bergen z 2005 r.	Komunikat z Londynu z 2007 r.	Komunikat z Leuven/ Louvain-la-Neuve z 2009 r.
<p>przyjęcie systemu „czytelnych” i porównywalnych dyplomów</p> <p>wprowadzenie systemu studiów dwustopniowych, opartego na dwóch cyklach kształcenia (licencjat – magister)</p> <p>wprowadzenie punktowego systemu zaliczania osiągnięć studentów (ECTS)</p> <p>rozwój mobilności studentów i pracowników uczelni</p> <p>rozwój współpracy europejskiej w zakresie zapewnienia jakości kształcenia</p> <p>wzmocnienie wymiaru europejskiego szkolnictwa wyższego</p>	<p>rozwój kształcenia przez całe życie</p> <p>zwiększenie zaangażowania studentów na rzecz realizacji procesu bolońskiego</p> <p>promowanie atrakcyjności europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego poza Europą</p>	<p>rozszerzenie systemu studiów o trzeci stopień – studia doktoranckie</p> <p>współpraca europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego z europejską przestrzenią badawczą</p>	<p>rozwój studiów doktoranckich oraz powiązanie szkolnictwa wyższego ze sferą badań</p> <p>wymiar społeczny procesu bolońskiego, czyli zapewnienie dostępności do studiów szczególnie studentom z grup o niższym statusie społecznym</p> <p>usuwanie barier w mobilności studentów oraz pracowników uczelni</p>	<p>dalsze usuwanie barier w rozwoju mobilności</p> <p>tworzenie krajowych strategii w zakresie społecznego wymiaru szkolnictwa wyższego</p> <p>gromadzenie baz danych w zakresie mobilności oraz społecznego wymiaru szkolnictwa wyższego</p> <p>zwrócenie uwagi na zatrudnialność absolwentów na wszystkich poziomach szkolnictwa wyższego</p> <p>szeroka promocja założeń procesu bolońskiego w innych częściach świata</p>	<p>wymiar społeczny szkolnictwa wyższego</p> <p>uczenie się przez całe życie, w tym wdrożenie krajowych ram kwalifikacji</p> <p>zatrudnialność i współpraca uczelni z rynkiem pracy</p> <p>kształcenie ukierunkowane na studenta</p> <p>powiązanie edukacji, badań i innowacji</p> <p>umiędzynarodowienie studiów</p> <p>wzrost mobilności, tak by w 2020 roku 20% absolwentów szkół wyższych europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego uczestniczyło w pobycie zagranicznym w ramach studiów</p> <p>potrzeba zbierania danych dla monitorowania postępu w zakresie mobilności, wymiaru społecznego i zatrudnialności</p> <p>monitorowanie narzędzi służących do klasyfikowania i porównywania instytucji szkolnictwa wyższego w Europie (klasyfikacje i rankingi szkół wyższych w Europie)</p> <p>zwrócenie uwagi na finansowanie szkolnictwa wyższego</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie Realizacja procesu bolońskiego (2009).

Aktem prawnym o podstawowym znaczeniu jest Ustawa z 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, której postanowienia wynikają z doświadczeń w stosowaniu przepisów poprzednich ustaw, a także z uwzględnienia zaleceń Deklaracji bolońskiej.

Urzeczywistnienie systemu „czytelnych” i porównywalnych dyplomów stało się możliwe dzięki wprowadzeniu suplementu do dyplomu, który określa nakład pracy studenta wyrażony w punktach ECTS, a także charakter uzyskanych kwalifikacji (profil akademicki, profil zawodowy) i efekt kształcenia (zakres wiedzy i umiejętności). Suplement do dyplomu ułatwia obiektywną ocenę kwalifikacji absolwentów przez ich przyszłych pracodawców oraz przebieg kształcenia zarówno w kraju, jak i za granicą. Ze względu na konieczność zapewnienia porównywalności dyplomów istotnym zadaniem każdego kraju uczestniczącego w procesie bolońskim jest zdefiniowanie struktury stopni naukowych i tytułów zawodowych.

W Polsce od 1 stycznia 2005 r. uczelnie wydają absolwentom wszystkich rodzajów i kierunków studiów dyplom ukończenia studiów oraz suplement. Podstawą prawną regulującą te działania było Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 lipca 2004 r. w sprawie rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych oraz wzorów dyplomów wydawanych przez uczelnie. Obecnie obowiązuje Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie rodzajów tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów i wzorów dyplomów oraz świadectw wydawanych przez uczelnie.

Z porównywalnością dyplomów związana jest uznawalność wykształcenia. Polska w 2004 r. ratyfikowała lizbońską konwencję o uznawalności kwalifikacji związanych z uzyskaniem wyższego wykształcenia w regionie europejskim (Realizacja procesu bolońskiego 2009).

Ministrowie uczestniczący w konferencji berlińskiej (The Berlin Communiqué 2003) uznali, że ważną rolę w procesie uznawalności kwalifikacji powinny odgrywać komisje akredytacyjne działające w państwach – sygnatariuszach Deklaracji bolońskiej. Celem ich działalności ma być troska o wysoką jakość kształcenia jako głównego atrybutu europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego. Ze strony polskiej w procesie tym uczestniczy Państwowa Komisja Akredytacyjna powołana na mocy Ustawy z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, działająca od 1 stycznia 2002 r. Jest ona jedynym ustawowym organem działającym na rzecz jakości kształcenia w całym obszarze szkolnictwa wyższego, a poddanie się ocenie Komisji jest obligatoryjne. Opinie Komisji rodzą skutki prawne w postaci decyzji ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego o cofnięciu lub zawieszeniu uprawnienia do kształcenia na danym kierunku studiów i o poziomie kształcenia.

Przyjęcie w Deklaracji bolońskiej zalecenia o wprowadzeniu studiów dwustopniowych przyczyniło się do zmian europejskich systemów szkolnictwa wyższego. Dwustopniowy system studiów oparty jest na dwóch cyklach kształcenia:

- I stopnia (licencjat/inżynier);
- II stopnia (magister lub równorzędny stopień, np. lekarz).

System ten wpływa na uelastycznienie studiów, umożliwia podjęcie pracy po ukończeniu I cyklu kształcenia i powrót na uczelnię w terminie późniejszym w celu kontynuacji studiów w II cyklu kształcenia. Sprzyja również mobilności studentów zarówno między uczelniami, jak i kierunkami studiów i zwiększa dostęp do szkolnictwa wyższego. W Polsce problematyka dwustopniowego systemu kształcenia jest regulowana Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów. Określa ono kierunki studiów, które będą prowadzone wyłącznie jako studia pierwszego i drugiego stopnia, jednolite studia magisterskie, a także studia pierwszego stopnia. Zgodnie z treścią rozporządzenia kierunki studiów prowadzi się jako studia pierwszego i drugiego stopnia, z wyjątkiem następujących kierunków studiów prowadzonych jako:

1. Studia pierwszego stopnia: kosmetologia, praca socjalna, ratownictwo medyczne, techniki dentystyczne.

2. Jednolite studia magisterskie: aktorstwo, analityka medyczna, farmacja, kierunek lekarski, kierunek lekarsko-dentystyczny, konserwacja i restauracja dzieł sztuki, prawo, prawo kanoniczne, psychologia, realizacja obrazu filmowego, telewizyjnego i fotografia, weterynaria.

3. Studia pierwszego i drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie: teologia, reżyseria.

System punktów ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) jest sposobem oceny postępów studenta w zdobywaniu wiedzy. Liczba punktów odzwierciedla nakład pracy studenta wymagany do zaliczenia danego przedmiotu. Punkty przyporządkowane są wszystkim przedmiotom występującym w planie studiów, które podlegają ocenie. Zaliczenie roku akademickiego wymaga zgromadzenia 60 punktów, a semestru – 30 punktów ECTS. System ułatwia także projektowanie indywidualnych ścieżek kształcenia i elastycznych programów studiów oraz przyczynia się do zwiększenia mobilności studentów w Europie. Obecnie dąży się do wykorzystania systemu ECTS jako systemu akumulacji osiągnięć studenta w różnych okresach studiów w kraju i za granicą. W polskim porządku prawnym system ECTS jest regulowany przez Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2006 r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć uzyskanych przez studenta.

Uczelnie europejskie przyjmowały polskich studentów od 1990 r., kiedy Polska wraz z Węgrami rozpoczęła realizację programu TEMPUS, będącego programem bezzwrotnej pomocy krajów Wspólnoty dla systemów szkolnictwa wyższego w krajach Europy Środkowo-wschodniej. W czasie całego okresu realizacji programu TEMPUS na stypendia na uczelnie w krajach Unii Europejskiej wyjechało około 13 tysięcy studentów (Realizacja procesu bolońskiego 2009).

W 1998 r. Polska stała się pełnoprawnym uczestnikiem programu Socrates, co spowodowało zmianę możliwości stwarzanych przez program TEMPUS i skoncentrowanie działań podejmowanych w ramach tego programu na modernizacji systemu zarządzania uczelnią oraz tworzeniu systemów szkoleń oferowanych przez uczelnie pracownikom administracji

rządowej i samorządowej. Mobilność studentów oraz inicjatywy związane z doskonaleniem oferty dydaktycznej uczelni zostały w sposób płynny przejęte przez program Socrates-Erasmus, czyli komponent programu Socrates adresowany do sektora szkolnictwa wyższego.

Realizacja programu Socrates-Erasmus w Polsce jest zadowalająca (tab. 2). Liczba uczelni uczestniczących w programie wzrosła od 1998 r. o ponad 550%, natomiast liczba polskich studentów wyjeżdżających na stypendium w ramach programu w tym samym okresie wzrosła o ponad 900%. Analizując zmiany w liczbie studentów zagranicznych wizytujących Polskę w związku ze stypendium Erasmusa, należy stwierdzić, że w latach 1998–2007 wzrosła ona o prawie 1700%. Zwraca uwagę fakt, że rośnie liczba wyjazdów nauczycieli akademickich w celu prowadzenia zajęć na zagranicznych uczelniach. Liczba tych wyjazdów w analizowanym okresie wzrosła o ponad 680%.

Tabela 2. Realizacja programu Socrates-Erasmus w Polsce

Rok akademicki	Liczba polskich uczelni posiadających Kartę uczelni Erasmusa, która uprawnia do udziału w programie	Liczba polskich studentów, którzy wyjechali na stypendium w ramach Erasmusa	Liczba zagranicznych studentów, którzy przyjechali na stypendium w ramach Erasmusa do Polski	Liczba wyjazdów nauczycieli akademickich z Polski w ramach Erasmusa (w celu prowadzenia zajęć na zagranicznych uczelniach)
1998/1999	46	1426	220	359
1999/2000	74	2813	466	605
2000/2001	98	3691	614	678
2001/2002	98	4322	750	800
2002/2003	120	5419	996	884
2003/2004	151	6278	1459	946
2004/2005	187	8388	2332	1394
2005/2006	217	9974	3063	1740
2006/2007	240	11 219	3730	2030
2007/2008	256	12 862	bd.	2459

bd. – brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Erasmus w Polsce (2009).

Wzmacnianie europejskiego aspektu w szkolnictwie wyższym jest w znacznym stopniu rezultatem uczestnictwa w programie Socrates-Erasmus i wynikającej z niego mobilności studentów i pracowników uczelni. Zjawisko mobilności podkreśla fakt, że uczelnie w wielu krajach europejskich podejmują prace nad przygotowaniem zintegrowanych studiów realizowanych w dwóch lub trzech krajach kończących się wspólnym dyplomem.

Na kolejnych konferencjach ministrów w Pradze (The Prague Communique 2001) i Berlinie podkreślono szczególne znaczenie wdrażania koncepcji uczenia się przez całe życie oraz potrzebę dalszego rozwoju systemu kształcenia ustawicznego. Powinno być ono jednym z zasadniczych elementów europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego. Zwrócono uwagę na konieczność kształcenia ustawicznego na poziomie wyższym jako integralną część działań uczelni. Podkreślono potrzebę wprowadzania ułatwień w zakresie uznawania

wcześniejszych okresów nauki i zwiększenia dostępności tego typu kształcenia dla wszystkich obywateli.

Realizacja działań w ramach procesu bolońskiego wymaga efektywnej współpracy władz uczelni, nauczycieli akademickich i studentów. Na konferencji w Berlinie odnotowano zaangażowanie uczelni i studentów w realizację celów procesu bolońskiego. Zaznaczono, iż studenci powinni mieć wpływ na organizację procesu kształcenia oraz potwierdzono potrzebę uwzględniania w procesie bolońskim wymiaru społecznego szkolnictwa wyższego. W Komunikacie berlińskim potwierdzono również konieczność ścisłych powiązań między europejską przestrzenią badawczą a europejskim obszarem szkolnictwa wyższego w procesie tworzenia Europy wiedzy. Podkreślono znaczenie badań jako integralnej części szkolnictwa wyższego. Uznano także za konieczne rozszerzenie dwustopniowego systemu studiów o studia doktoranckie jako trzeci stopień kształcenia. Wezwano do współpracy międzyuczelnianej na tym poziomie oraz większej mobilności podczas studiów doktoranckich i po uzyskaniu doktoratu.

WNIOSKI

1. Rangę procesu bolońskiego potwierdza liczba krajów uczestniczących w jego realizacji. Wzrosła ona z 29 w 1999 r. do 46 w 2009 r.

2. Polskie władze państwowe oraz uczelniane przez tworzenie i stosowanie prawa przyczyniają się do sprawnego wprowadzenia zmian wynikających z uczestnictwa w procesie bolońskim.

3. Narzędzia stosowane w realizacji procesu bolońskiego umożliwiają wykorzystanie posiadanych zasobów, tak aby europejski obszar szkolnictwa wyższego charakteryzował się nie tylko najwyższą jakością kształcenia, ale także właściwą jakością usług jemu towarzyszących.

4. Tworzenie społeczeństwa wiedzy wymaga dbałości o jakość kapitału ludzkiego mierzonego jego kreatywnością, zasobami umiejętności, informacji, kultury i wiedzy. Realizacja procesu bolońskiego przyczynia się do powstania Europy Wiedzy.

PIŚMIENNICTWO

Erasmus w Polsce, <http://erasmus.org.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

Realizacja procesu bolońskiego, <http://www.nauka.gov.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

Realizacja procesu bolońskiego. 2009, <http://www.pwsz.nysa.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 lipca 2004 r. w sprawie rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych oraz wzorów dyplomów wydawanych przez uczelnie. DzU z 2004 r., nr 182, poz. 1881.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie rodzajów tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów i wzorów dyplomów oraz świadectw wydawanych przez uczelnie. DzU z 2009 r., nr 11, poz. 61.

Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów. DzU z 2006 r., nr 121, poz. 838.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2006 r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć uzyskanych przez studenta. DzU z 2006 r., nr 187, poz. 1384.

Sorbonne Joint Declaration. Joint Declaration on harmonization of the architecture of the European higher education system. 1998, <http://www.nauka.gov.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

Stachak S. 1997. Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych. Warszawa, Książka i Wiedza, 152.

The Berlin Communique. Realizing the European Higher Education Area. 2003, <http://www.nauka.gov.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

The Bologna Declaration. Joint Declaration on the European Ministers of Education. 1999, <http://www.nauka.gov.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

The Prague Communique. Towards the European Higher Education Area. 2001, <http://www.nauka.gov.pl>, dostęp dn. 10.09.2009 r.

Ustawa z 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. DzU z 2005 r., nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

Ustawa z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym. DzU z 1990 r., nr 65, poz. 385 z późn. zm.